

Veres Tünde

„Méltóságos Fejedelem egész udvarnépével edgyütt Szerencsen continuálván lakását” – A szerencsi uradalom a 17. század végén*

A címünkben olvasható idézet a regéci uradalom 1695-re datált számadásából származik.¹ A még mindig csak 19 éves Rákóczi Ferenc ekkorra már beutazta Európát, császári engedély nélkül feleségül vette a fiatal hessen-rheinfelsi Sarolta Amália hercegnőt, s Sáros vármegye főispánjának nevezhette magát.² A fiatal Rákóczi mögött mozgalmas évek álltak, s nem ígérkezett nyugalmasabbnak az általunk vizsgált 1695. év sem. Az esztendő elején a császárnak küldött beadványán keresztül szeretne volna elnyerni a birodalmi hercegi címet, amely – mint a kamaraelnök tájékoztatásából kiderült – nem kevés pénzébe került volna a későbbi fejedelemnek.³ Talán ebbéli törekvése is hozzájárult ahhoz, hogy ugyanazon évben megszervezze saját udvartartását, s számba vegye, meglátogassa családi birtokait.

Ezen látogatás keretében II. Rákóczi Ferenc és kísérete április 6-án érkezett Szerencsre, ahol egészen szeptember 12-ig időztek. Sem a szerencsi, sem az onnan kiinduló látogatásokról nem maradt fenn sok adat, az udvarnép mozgásáról, szükségleteiről, s felszereléseiről az adott birtokok gazdasági iratai tájékoztatnak. Esetünkben éppen a regéci uradaloméi. Ezeknek a dokumentumoknak a segítségével igyekszünk képet adni a szerencsi uradalom 17. század végi gazdálkodási rendszeréről.

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1703. t. sz. A regéci uradalom 1695. évi számadása. fol. 91r.

² II. Rákóczi Ferenc életére lásd: Köpeczi–R. Várkonyi 2004.

³ A kért hercegi cím váltsága egy huszárezred felállítására, illetve 50–70 ezer rajnai forint lett volna. Uo. 629. A korszakban a rajnai, vagy másként rénes forint mellett az aranyforint és a magyar forint is használatban volt, sőt területünkön szinte csak ez járt kézen. Ezen utóbbi számítási forint volt, vagyis mindig 100 dénár tett ki egy forintot. Árfolyama az aranyforinthez volt viszonyítva, így a magyar forint reálértéke folyamatosan változott. 1695-ben már lecsengett az árforradalom, a csaknem értéktelen pénzek forgalma is mindinkább kikopott (lásd Kipper und Wipper kor), mégis a 17. század végére az aranyforint értéke egyre inkább emelkedett, amely negatívan hatott a magyar forint reálértékére. 1695-re már 4 MFt volt egyenértékű 1 aranyforinttal, két évvel később pedig már 4,50 MFt-ról is beszélhetünk. Ezzel párhuzamosan viszont a rajnai forint sokkal jobban megtartotta értékét, így a rénes és magyar forint közti váltó is nőtt. A magyar forint értékváltozására és az e mögött álló folyamatokra lásd: Buza 2001. 147–154.; Uő. 2008. 967–998.; Uő. 2021.; Horváth 1960. 33–50. Hogy 1695-ben ez a váltó mennyi is volt, arról a már említett számadás ad tájékoztatást: „[...] flor[enos] Rbenenses 150, mely térszen flor[enos] [H]ung[arica]les 180” MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1703. t. sz. A regéci uradalom 1695. évi számadása. fol. 90v. Tehát a kamaraelnök által megadott 50–70 ezer rajnai forintot magyar számítási forintra átszámolva 60–84 ezer magyar forintnyi összeget kapunk. Hogy érzékeltessük ezen érték nagyságát, a korabeli aestimatiokhoz, becslésekhez fordultunk szemléltetés gyanánt. A vizsgált szerencsi uradalom felmérését 1687-ben és 1703-ban is elvégezték, amelynek alapján a birtok összértékét először 64 013,50, majd 66 013,83 magyar forintra tették. Rákóczi Ferencnek tehát egy kisebb uradalom értékébe került volna a hercegi cím megvétele. MNL OL E 156 a. Fasc. 093. No. 016.; Uo. Fasc. 041. No. 051.

A szerencsi uradalom kialakulása

Szerencs Rákócziakhoz kapcsolódó története nem meglepő módon Rákóczi Zsigmonddal veszi kezdetét. Ő volt az, aki a család birtokait a legnagyobb mértékben gyarapította, sőt, az egész Rákóczi-ház felemelkedése hozzá köthető.

Első birtokait a Hegyalján szerezte, s a térségtől élete során sosem szakadt el. Felsővadászon született, amely, bár nem tartozik a Hegyaljához, nem messze fekszik a történelmi borvidéktől. Születésének pontos dátuma a mai napig nem tisztázott, bár Trócsányi Zsolt kutatása nyomán a korábbi (1545~) feltételezett év elvetendőnek látszik, s helyette az 1550-es évek dereka tűnik valószínűbbnek.⁴ Rákóczi Zsigmond vagyonát saját maga szerezte. Egy egyszerű lovaskapitányból vált fejedelemmé, amelyet jó politikai, illetve mai szóval „üzletemberi” érzékének köszönhetett. Szerencs pedig az egyik első lépés volt a karrierje csúcsához vezető lépcsőn.

A törökkel folytatott harc, a végvárak fenntartása, továbbá a János Zsigmond ellen vezetett háború kimerítette a kincstárat. A Kamara kénytelen volt kölcsönökhöz folyamodni, amelyeket az újonnan felemelt nagybirtokosok és kereskedők biztosítottak. A pénz azonban nem jött ingyen. Cserébe a kamarai birtokokat kezdték zálogba adni. Ilyen ügylet során került Szerencs is Rákóczi Zsigmond kezére 1579-ben. Ekkor Rákóczi már nem lovaskapitány, hanem szendrői főkapitány.⁵ A mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén állott szendrői vár fontos végvár volt, így a kapitányának lenni is nagy elismeréssel járt. Az elismeréssel azonban nem feltétlen járt pénz, pedig Rákóczi Zsigmond esetében azt látjuk, már ekkor nagyobb vagyonnal rendelkezett.

Ekkor Szerencs mezővárosa felkerült a zálogba adandó birtokok listájára.⁶ Rákóczi összesen 4000 MFt-ot hitelezett 1579–1580-ban a Szepesi Kamarának és Felső-Magyarország főkapitányának, hogy az az alá tartozó végvárak ellátása biztosított maradjon. Az üzletet Szerencs mezővárosa biztosította.⁷ Honnan volt elég tőkéje a szendrői várkapitánynak, hogy ekkora összeget hitelezzen, amely összeg az évek során csak növekedett, s

⁴ Trócsányi 1978. 58.

⁵ ÖStA HKA HFU RN. 50. Konv. 1586. október fol. 66r.

⁶ A zálogosítás oka a Szepesi Kamarát folyamatosan nyomon kísérő pénzsűke volt. A török betöréssel járó, illetve az Erdélyért vívott harcok kiürítették a kincstárt. A zálogba adás bevett módja volt a pénzszerzésnek. Bár már Szerencs esetében a Kamara korábban felvetette az ilyen módon történő eladás lehetőségét, Habsburg Rudolf nem kívánt ennek eleget tenni. Érvelése szerint akkor Tokaj vára eszne egy tartozékától, amely a vár ellátását, jövedelmeit is befolyásolná. Viszont a királynak szüksége volt Sárospatak várára, amelyet a Dobó család bírt, szintén zálogban. A Kamara így meg tudta győzni Rudolft, hogy Szerencs zálogdíjából Sárospatak visszaváltható lenne. Détsy 1988. 231.

⁷ Az erről szóló bejegyzést lásd MNL OL A 57 4. k. 355–356. Szerencs településéről már középkori feljegyzéseink is szót ejtenek. Eredetileg a későbbi mezőváros és környéke a zempléni várispánság tartozékai voltak, tehát királyi birtoknak számítottak. Ez a 12–13. század környékén változott meg, amikor is az Aba nemzetség leszármazottjai adományként megkapták a térséget. Szűcs Jenő a kedvezményezett személy kilétét a Debrői és Keresztúri család őseiben jelölte meg, amely magyarázatul szolgál arra vonatkozóan, miért osztozott a két család a szerencsi „kerületen”. A kerület elnevezés egyházi fennhatóságból ered. Amellett, hogy királyi, később pedig hűbérbirtok volt a szóban forgó térség, egyben a káptalan tizedkerületének is számított. A 12. század végén az egri püspök azon kérvénnyel fordult III. Honorius pápához, hogy az engedélyezze a tized káptalan részére történő befizetését. A pozitív elbírálásban részesült kérvény érvényessége a török idők alatt is fennmaradt. Szűcs 1993. 38–51. Érdekesség, hogy a „kerület”, „districtus” Szerencs és vidékére vonatkozó megnevezés a későbbiekben is fennmaradt, s előfordult, hogy a Szerencs környéki Rákóczi-birtokokra nem uradalomként, hanem „districtus”-ként hivatkoztak. MNL OL E 156 a. Fasc. 005. No. 015.

1587-re több mint 9000 forintot tett ki⁸ Trócsányi – Makkaira hivatkozva – a forrást a borkereskedelemben jelölte meg.⁹ Ha így volt, Rákóczinak érthetően fontos volt Szerencs mezővárosa. Bár a település nem tartozik a hegyaljai bortermelő részek közé, elhelyezkedése megkerülhetetlenné teszi a borkereskedelemben. Tokaj szomszédságában a kassai, illetve a varannói útelágazás mentén fekszik. Emellett pedig a szőlőhegyek közelsége megkönnyíti a bepincézéseket, sőt, egy olyan központi hellyel, mint Szerencs, könnyebb további, szomszédos, immár a Hegyaljához tartozó birtokokat szerezni.

Rákóczi törekvése nem volt hiábavaló. További hitelezések folytán szerezte meg szintén zálogbirtokként Hernádnémeti és Bass településeket 1584-ben.¹⁰ Szerencsi uradalomról ekkor még nem beszélhetünk. Szerencs mezővárosának korábban a tokaji uradalom részeként feladata volt a vár és az ott szolgáló katonák ellátása. A szerencsi uradalom kialakulása így teljes egészében a Rákóczi családnak volt köszönhető. Hernádnémeti és Bass mellett Megyaszó, s Zombor zálogba vétele volt a következő lépés az új birtokkomplexum létrejöttéhez. Előbbi 1588-ban 4000 magyar forintért, utóbbi 1591-ben 12 000 forintért lehetett Rákóczi Zsigmondé.¹¹

A dinasztiaalapító fejedelem 1608-ban bekövetkezett halálakor a szerencsi részeket továbbra is külön kezelték. Egy 1619-ben íródott összeírás is csak azt erősíti, hogy az uradalom lassan alakult ki. Ebben már szinte az összes olyan település megtalálható, amelyeket később a szerencsi birtok alá soroltak. Az irat a Rákóczi testvérek birtokrészeit sorolja fel, részletezve az ott lakó népességet, így a szolgáló jobbágyokat, székelyeket, hajdúkat és nemeseket. Feltűnő viszont, hogy majorsággal nem találkozunk.¹²

A földesúri saját kezelésű gazdaság, s valószínűleg az uradalom is csak pár évvel később alakult ki, amely megállapításunkat az 1631. évi összeírásra alapozzuk.¹³ Ekkor már különböző tisztségekkel találkozunk: udvarbíróval, porkolábbal, kulcsárral, vincellérrel, sáfárral és számtartóval. A szolgálók rétege is differenciáltabb. Béresek, majorosné, disznó- és ménespásztor dolgozott az ekkor már létező szerencsi uradalomnak. A majorosné személye jelzi nekünk az ekkor már álló gazdasági egységet, viszont nagyobb építkezés/bővítés csak a következő években történik.

---

⁸ Falussy 1989. 343.

⁹ Trócsányi 1978. 59.

¹⁰ Uo. A következő birtokszerzései már házasságához köthetők. 1587-re bizonyosan a Mágocsy árvák gyámja, amely tiszthez az Alaghy Judittal kötött házassága segítette. A friggyl csupán Mád települését szerezte meg örökjogon, a munkácsi, tornai, regéci uradalom kezelése csak gyámként az övé – egy rövid időre.

¹¹ Uo. 67. A ma ismert szerencsi vár létrejötté is Rákóczi Zsigmondhoz köthető, aki előszeretettel időzött új rezidenciáján. A várnak azonban megvoltak a középkori alapjai. Meglepő módon ez alatt egy monostorra kell gondolni. A Szerencset érintő középkori dokumentumok átnézésekor több olyan iratot is találhatunk, amelyekben a monostor körüli vita, vagy az azt vezető apát jelenik meg. Legtöbbször Egyed apát nevével találkozhatunk. Erre lásd: MNL OL Q 156 (DL-DF) 71908, továbbá A. O. 33. 192–193.; MNL OL Q 311 (DL-DF) 4087, továbbá A. O. 33. 415–416. Átalakításának kezdetére Mohács után, az Erdélyért vívott harcok során, illetve azok hatására került sor, Némethy Ferenc, Izabella királyné híve által. Várra azonban Rákóczi Zsigmond tette. Az építmény nyugati oldalán háromemeletes szárnyat építtetett, s kialakíttatta annak négyzetes alaprajzát, a külső erődítményeket (bástya) megerősítve, s új boltokat, szobákat alakítva ki. Détshy 1988. 237–241.

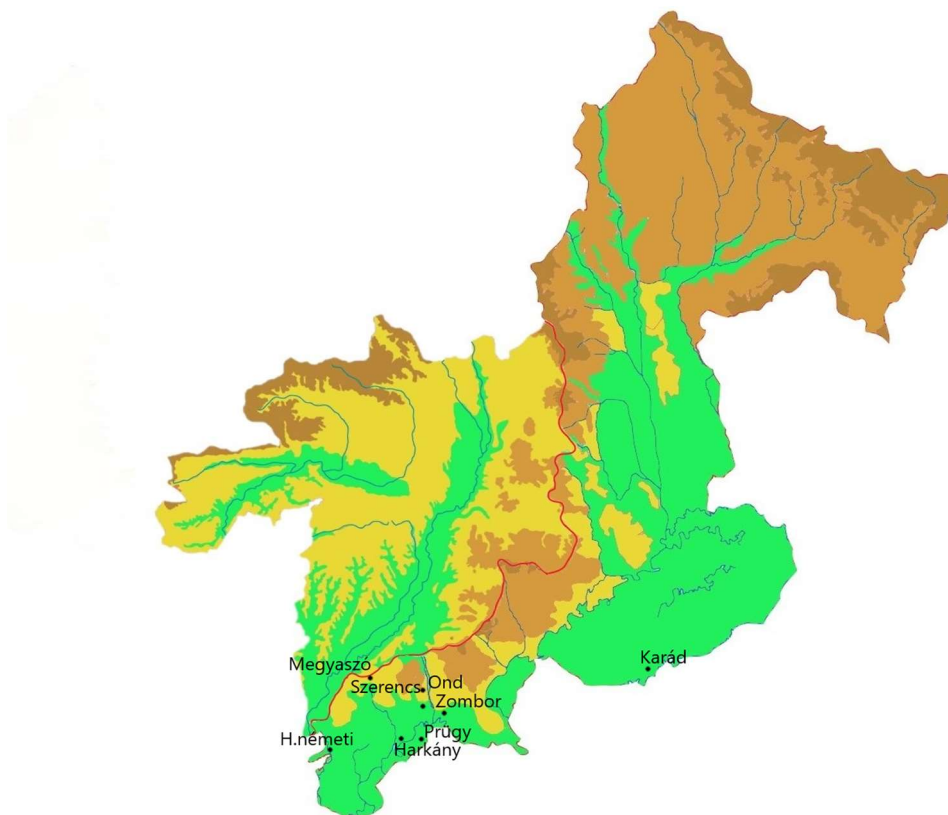
¹² MNL OL E 156 a. Fasc. 022. No. 021.

¹³ Makkai 1954. 85–87.

A szerencsi uradalom

Elemzésünket tovább folytatva az uradalom gazdálkodásával, legelőször a már említett 1631-es viszonyokat kell bemutatnunk. Ezzel igyekszünk egy támpontot, összehasonlítási pontot adni a későbbi gazdasági feljegyzésekhez.

Ahogy azt már többször említettük, már ekkor uradalomról beszélhetünk. Hozzáteszünk azonban, hogy ezen Rákóczi-birtoktestet szinte mindig az ónodi résszel együtt írták össze. De melyek is voltak azok a települések, amelyekből a század első felében ez a birtok összeállt? Szerencs, Hernádnémeti, Bass, Megyaszó, Zombor azok a települések, amelyeket Rákóczi Zsigmond szerzett. Az 1631-es feljegyzés azonban ezeken kívül további helységeket tüntetett fel. Ilyenek Alsókemej, Harkány, Ond és Prügy. 1635-ben pedig újabb falut találunk a felsorolásban, ez Karád.¹⁴ Az alább látható térkép szemlélteti az uradalom településeit.¹⁵

1. térkép. A szerencsi uradalom települései. (A térkép a szerző szerkesztése.)

¹⁴ Uo. 92. Bár ezen két összeírás (1631 és 1635) Mád oppidumát is szerepelteti, az nem tartozott az uradalomhoz.

¹⁵ Basst és Alsókemejt nem tartalmazza a térkép. Előbbi minden bizonnyal Hernádnémeti mellett feküdt, Alsókemej elhelyezkedéséről nincs pontos adatunk.

A legtöbb gazdasági épület Szerencsen állt. A várat egy palánk, vagyis vesszőből font, sárral tapasztott, olykor kövekkel megerősített kerítés vette körül. Itt kapott helyet a vámház, amelynek tulajdonjoga a Rákóczi testvéreket – Györgyöt és Pált – közösen illette. Szintén itt volt található a veteményes és méheskert is. Előbbi növényekben igen gazdag lehetett, legalábbis az 1643-es leírás erről tanúskodik.¹⁶ A veteményes- és méheskert egymás melletti kialakítása praktikus okból történt, a méheknek így helyben volt virágporuk. Maga a méheskert nem is igazán volt a hagyományos értelemben vett kert, sokkal inkább egy nyitott épület. A négyszögletű építmény belső oldalán a falak mentén polcok húzódtak, amelyek a méhkasok tartását szolgálták. Ezek vesszőből font köpűk voltak, s egyáltalán nem hasonlítottak a mai kasokra.¹⁷ Csak ezek fölé emeltek kis tetőt, egyébiránt az épület fedetlennek mondható.

A szerencsi birtokon az 1630–1640-es évekből két malomról van tudomásunk. Az egyik Hernádnémetiben, a másik pedig Szerencsen, a Szerencs patakra épült. Mindkettő három kőre forgó volt, ezen utóbbi a majorházhoz hasonlóan közös tulajdonlásúnak számított. Arról, hogy milyen módszerrel működtették ezeket, ebből az időszakból nincs tudomásunk, csak egyéb információkból levont következtetésekre hagyatkozhatunk. Malmok esetében három típust lehet megkülönböztetni: a felül, alul és középen csapó malmokat. Ezek közül a két előbbit alkalmazták a leggyakrabban. Azonban maga a víz volt az, amely eldöntötte, mely malomtípus a megfelelő. A felülcsapó változatot jellemzően hegyvidéken, gyors folyású patakok esetében használták. Ilyenkor ugyanis nem volt szükség gát építésére, elég volt a vizet a kerék fölé vezetni. Alulcsapó malmokat éppen az ellenkező típusú vízmosásoknál alkalmazták. A lassúbb, mélyebb folyóknál, vagy patakoknál fel kellett gyorsítani az áramlást, hogy az meg tudja hajtani a kereket. Ezt gátak segítségével érték el, amely gát leszűkítve a folyó keresztmetszetét, már meg tudta adni a kellő mozgási energiát.¹⁸ A szerencsi uradalom malmaival kapcsolatban pedig éppen ilyen gátakról és azok működtetéséhez, illetve karbantartásához használatos zsilipekről olvashatunk. Ezek állapotáról később ejtünk szót.

Kevesebbet szokás beszélni róluk, de a pincék, jégvermek és kamrák szintén fontos egységét képezték a gazdaságnak. Ezek szinte minden kertben – csűrös, veteményes – és háznál megtalálhatóak voltak.

Talán érdekesebb több szót ejteni a juhászházról, amely Szerencs mezővárosában állt. Ezen gazdasági épület külön kiemelése és majorságoktól való külön említése azért érdekes, mert hagyományosan a majorosné volt az, akit megbíztak a tejtermékek elkészítésével. S ilyenel találkozunk Regécen és Makovicán is. Merthogy az említett juhászház ezt a célt szolgálta – többek között. Ha egy pillantást vetünk a majorosné fizetésére, azt látjuk, hogy „10 *sing* *temérdek vászont*” kapott.¹⁹ Ezek nagy része a túró és sajt készítésekor lehetett felhasználva. A jelek szerint tehát a szerencsi uradalomban a tejtermékkészítés

---

¹⁶ Többek között dinnye, „ugorka”, vagyis uborka – érdekesség, hogy a beregi részeken a mai napig így használja a köznyelv – egresfa, tárkony, petrezselyem, hagyma, rózsa, tök volt található itt. Uo. 92–93.

¹⁷ A korszakban mindenhol található méheskerteket, mivel a méz nagyon értékesnek számított. Takáts Sándor szerint I. Rákóczi György különös gondot fordított a méhek tartására, s hogy csak Erdélyben 1123 köpű méh volt a birtokukban. Ezt a számot pedig legalább meg kell duplázni, ha a magyarországi állományt is bele akarjuk számolni. Takáts 1961. 202. Szerencs azonban nem tartozott a kiemelkedő méhközpontok közé, 1635-ben csupán 9, 1643-ban 6, majd 1648-ban 11 köpűt tartottak. Makkai 1954. 88., 93., 96. Ez messze elmarad a szomszédos regéci számoktól, ahol 1678-ban 54 kas volt. MNL OL E 156 a. Fasc. 039. No. 024.

¹⁸ Pongrácz 1967. 71–82.

¹⁹ Makkai 1954. 85.

feladatát két részre osztották. Az allodiatrix, vagyis a majorosné a tehéntejet dolgozta föl, míg a juhászházban a juhász a juhok és kecskék tejéből készített sajtot.

Egy gazdaság legfontosabb egysége a major. Itt tartották az uraság állatait, gyakran veteményes és szántó tartozott hozzá, a kamrákban élelmet tartottak, s az ott dolgozók lakhelyeül is szolgált. Ez a több épületből álló egység nem található meg minden település mellett. Ahogy Regéc esetében eleinte a vár palánkjában, majd Fonyon, később Tállyán alakult ki ilyen központ, úgy Szerencsen is csak két helyen olvashatunk kiépített majorról. Az egyik Ondon, a másik nem meglepő módon Szerencsen volt. Utóbbi volt nagyobb, s erre is ügyeltek nagyobb gonddal. Előbbi 1648-ra elpusztult.

Nem csak az ondi major volt az egyetlen épület, amelyik elpusztult, vagy omladozófélbe került I. Rákóczi György fejedelemsége alatt. Ezen a ponton kell visszatérnünk a már említett malomépitményekhez. A közös malom – szerencsi – már 1635-re rossz állapotba került, s a háromból egy köve nem is forgott. Az 1643-as inventárium adja meg ennek indokát: a gát zsilipje megsüllyedt, emiatt nincs elég víz a tározóban. Nem kizárt, hogy éppen az 1635-ös nagy árvíz rongálta meg ekképpen a zsilipet. Az áradás azon évben a szerencsi veteményeskertet is tönkretette.²⁰ Hasonlóan a hernádnémeti malom gátja is megrongálódott. Kétségtelen, hogy a gátak felújítást igényeltek, s ugyancsak maguk a malomépitványok. Ennek előkészületeit láthatjuk 1643-ban: épületfákat hordtak mindkét malom mellé. Egy-egy ilyen építkezés megfelelő munkásokat és nagy szakértelmű molnárt is kívánt. A korszakban ők voltak nemcsak a malmok üzemeltetői, fenntartói, hanem építők mesterei is. Az építkezés sok időt vett igénybe – bár hozzátesszük, ehhez hozzájárultak I. Rákóczi György térséget érintő hadmozdulatai –, 1648-ra csak a szerencsi, közös malmot sikerült felépíteni – félig. Ekkorra ugyanis csak a kőből készült malomház állt, s folyamatban volt a kerekek javítása. A gát javítása és tisztítása azonban továbbra is váratott magára. Megerősítését szintén kövekkel tervezték, amelyet a malom mellett felhalmozott kőrakás bizonyít. Ugyanekkor a Hernádnémetiben található őrlőhely javítása továbbra sem kezdődött meg, de az előkészített faanyagokból tudható, hogy azt sem tervezték halogatni.²¹ Végül a hernádi malom a korábbi három kövesről öt kövesre bővült, amely igencsak megnövelte az őrlőkapacitást. A malmot végül 1681-ben a török égette fel.²²

Bár 1635 előtt még bővítették a juhászházat, amelyhez három új juhállást, esztrengát emeltek, 1643-ra az épület olyannyira leromlott, hogy pár évvel később új megépítésére kényszerült az uradalom. Nem úgy az ondi major esetében. Mikor 1686-ban a regéci vár lerombolásával a fő major is odalett, a gazdasági személyzetnek új gazdasági központot kellett kiépítenie. Szerencs esetében fordítva történt. Csak a központira fordítottak gondot. Itt eredetileg egy, szintén közös majorház állt. 1635-re emellé egy újat építettek, viszont arról már nincs adat, hogy ez is közös tulajdonú lett volna.

Mielőtt rátérnénk Rákóczi látogatására és a gazdálkodás bemutatására, érdemes ahhoz időben közelebbi adatokat is bemutatni. Sajnos Szerencsrel kapcsolatban nem sok teljes inventárium vagy urbárium maradt fenn, de a kevesek közül az egyik az 1704-ben, Hagara Mátyás által készített dokumentum.²³ Az irat tartalmazza a jobbágyok és nemesek névsorát, illetve az adózási rendet. Mivel a társadalom vizsgálata szétfeszítené ezen tanulmány

²⁰ Uo. 88., 93.

²¹ Uo. 93.

²² MNL OL E 156 a. Fasc. 215. No. 002.

²³ Uo.

kereteit, illetve attól tárgyban is távol esne, így a szerencsi részek jobbágyságát nem vesszük görcső alá. Helyette a majorsági tulajdonokra fordítjuk figyelmünket.

A dokumentum átnézésekor rögtön szembetűnik, hogy az uradalom településeinek száma gyarapodott. Szada, Kak és Sisár az „új” falvak, ugyanakkor Karád eltűnik a szemünk elől. További változás a districtusok megjelenése. Az említett 1704-es irat ugyan csak felsővadászi kerületet említ, a Draheim Vilmos által 1689-ben készített, Rákóczi uradalmak bevételeit összesítő dokumentumban a felsővadászi mellett szini kerületről is olvashatunk.²⁴ Hogy ezek a districtusok mennyiben számítottak valóban a szerencsi uradalom részének, illetve hogyan alakultak ki, azt további kutatás hivatott kideríteni.

A szerencsi uradalom településeiről az viszont elmondható, hogy a század végére Bass és Harkány teljesen elnéptelenedett, s Alsókemejt is pusztaként tartották számon. Hasonló megjelöléssel szerepel Kak is az 1704-es összeírásban. Hogy ezen utóbbit, illetve Szadát és Sisárt mikor csatolták az uradalomhoz, kérdéses. Egyedül Szadáról tudjuk meg, hogy „*mikor ép volt, Tokajhoz bíratott, most pedig közelhez való alkalmatosságra nézve, Szerencséhez ad beneplacitum domini t[errest]ris applicáltatott.*”²⁵ Később azt is megtudjuk, hogy a dézsma rendje hogyan alakult Lorántffy Zsuzsanna alatt, tehát a település romlása a század közepe táján kellett, hogy bekövetkezzen.

Kiépített majorságok tekintetében nem találunk változást, az továbbra is Szerencs mezővárosánál működött. Adalékként meg kell viszont említenünk a szadai majorságot. Bár Szada praediuma a szerencsi uradalmat gazdagította, ez nem mondható el allodiumáról. Az továbbra is a tokaji uradalmat szolgálta, s bár volt hozzá földesúri szántóföld, azt kiosztották a jobbágyoknak. Ez egy két nyomásból álló földet jelentett, amely 6–6 holdat tett ki. Használatuk után a jobbágyok dézsmát voltak kötelesek adni.

Mikor 1695-ben II. Rákóczi Ferenc szerencsi uradalmának területére érkezett, egy kis kiterjedésű birtokot láthatott. De ezzel együtt jelentéktelen volt-e a gazdálkodása? A válasz előtt ki kell térnünk Rákóczi látogatására.

II. Rákóczi Ferenc az uradalomban

1694 tavaszát írtak, amikor az ifjú Rákóczi elindult Magyarországra, hogy megtekintse örökségül kapott birtokait. A későbbi fejedelem már ekkor túl volt több utazáson. Kisebb dél-európai körutazását a császári udvar intelmére tette. 1693 elején Bécsből utazott Velencébe, majd Firenzébe, Milánóba, Nápolyba és végül Rómába.²⁶ Innen indult vissza jegyese – Magdolna hercegnő – halálhírére Bécsbe, hogy aztán Lipót nagykorúvá nyilvánítsa. Míg Rákóczi Ferenc az évet Olaszországban töltötte, addig testvére és sógora szemügyre vették a családi birtokokat. Hazatértekor rossz hírekkel várták őt: egykori birtokaik romokban állnak. Ez a hír ösztönözte az immár nagykorú Rákóczit, hogy felkeresse ő is a felső-magyarországi birtokokat. Az olasz tájak után furcsának hathatott elhanyagolt birtokainak képe.

---

²⁴ A felsővadászi kerülethez tartozó települések: Felsőmonaj, Szakácsi, Irota, Vadász, Selyeb, Felsőlenke, Kezeny, Felsőluc, Szentkirály, Pelsőc, Balajt, Sáp, Edelény. Szinihez tartozó települések: Kőszeg, Martonyi, Szalonna, Varbóc, Petri, Kisfalu, Feketefűz, Ardó, Dobódél, Perkupa, Jósavfő, Szellice. MNL OL E 156 a. Fasc. 005. No. 015.

²⁵ Uo. Fasc. 215. No. 002.

²⁶ Rákóczi utazásaira lásd: Köpeczi–R. Várkonyi 1976. 54–68.

A nagyfokú forráshiányosság miatt ezen látogatás részleteiről nincsenek adataink, de a szemle nem tarthatott soká – a nyár elején visszautazott Bécsbe. Decemberben tért csak vissza Magyarországra, ahol a telet Sárospatakon töltötte. Nem érkezett egyedül. Feleségét, testvérét és sógorát is magával hozta. A velük tartó kíséret létszáma sem volt csekély, ekkor szervezte meg ugyanis Rákóczi a saját és felesége udvartartását. Köpeczi szerint csak a konyhai személyzete 80 főt tett ki, és ebbe még nem foglalatik bele a további személyzet a testőrökkel, inasokkal.²⁷

Sárospatakról Rákóczi és kísérete április 6-án érkezett Szerencsre, ahol fél éven át a várban éltek. Itt tartózkodása alatt egyik szenvedélyének, a vadászatnak hódolt. Mivel a szerencsi uradalom egyáltalán nem bővelkedik erdőségekben,²⁸ Rákóczi Ferenc szomszédos birtokára, a regéci erdőségbe járt át.

Két vadászatnak tudjuk biztosan az idejét. Mivel a regéci vár ekkor már romos volt, regéci tartózkodásának Fony adott otthont. A településre 1695. június 7-én érkezett, s ott három napig maradt. Asztalára impozáns menüsor kerülhetett, s bár a pontos fogásokat nem tudjuk, az alapanyagokat és mennyiséget igen: A vice konyhamester, Sótos Gábor a következőket adta tehát a fejedelem konyhájára: 60 font tehénhús, 4 lúd, 7 tyúk, 11 csirke, 2 bárány, 5 icce vaj, 36 gyertya, 24 icce bor, 5 icce ecet, 6 font szalonna, 5 icce só, 36 tojás, 12 pénzen vett savanyított káposzta, fehér és fekete cipők, 1 hordó lőre, 60 dénár értékű hal.²⁹ Rákóczi és kíséretének lovaira 54 köből zabot adtak.

A másik vadászat, amelynek időpontja ismert, augusztus 4. körül volt. Hogy ez is egy három napos hajtás lett volna, kérdéses, ugyanis az ismételt fonyi tartózkodásról csak egy borszállítmányról tett recognitio értesít. Tállyáról a Rákóczi számára tárolt 2 hordó óbort át akarták szállítani Szerencsre. Jantó János, akkori regéci udvarbíró parancsára azonban csak fél hordót tudtak elvinni, a maradék bor többi részét átalagokba öntötték. Ezek egy része került aztán Szerencsre, 3 csobolyóval pedig Fonyba vitettek a fejedelem vadásztára.³⁰

II. Rákóczi Ferenc vadászati szenvedélyének Szerencsről is vannak nyomai. A fejedelem nem ágált a sertések lelövése ellen sem. Állattartás tekintetében a szerencsi és regéci

²⁷ Uo. 71.

²⁸ „[Szerencsen] az kis erdőt régenten tartották, de mivel annyira elpusztították, hogy csak alig valami cseres bokrokból áll, elő erdeje is volt az városnak, Nagy Erdő nevű, az is elpusztult.” Előerdő csak két helyen, Hernádnémetiben és Kemejen volt. A németi erdő egy része tilalmasban volt tartva, ugyanis egyrésztől annak fáiról végezték az építkezéseket, így házak, hidak és az említett malom építőanyagai is innen kerültek ki. Másrésztől, mivel egyben makkoserdő is volt, az úr sertései számára volt fenntartva, amely olyan jól termő volt, hogy 2000 sertést is el tudott tartani. Ezen erdő másik részét szabadosan tartották a helyi jobbágyok számára. Kemejenben nem volt makkoserdő, így fáit más célra használták. A helyi települések lakói évente kérhettek bérleti jogot az udvarbírótól, aki felosztotta a részeket a kérvényezők között. Az egységnyi terület 1 Ft-ba került, amelyből 10–12 szekér tűzifát szedhettek. MNL OL E 156 a. Fasc. 215. No. 002.

²⁹ MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1703. t. sz. II. Rákóczi Ferenc konyhájára költ élelem. fol. 166r.

³⁰ Uo. Hajas György recognitioja borokról. fol. 40r. A hordók mérete a századok folyamán állandóan változott. Meghatározta ezt a külső, illetve belső kereskedelem, azok távja. A századok előrehaladtával rendszerint a hordók nagyságának csökkenését figyelhetjük meg. A korabeli borkimérések pedig pontosan megmutatják, hogy az általunk vizsgált évtizedben mekkora hordók voltak használatosak: egy hordó 140–150 literes, egy átalag ennek a fele, 70–80 literes lehetett. MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1702. t. sz. Szántó 1690. évi borkimérése. fol. 89r–90r. A csobolyó dob kialakítású, fából készült edény, amelyben vizet, vagy éppen bort szállíthattak. Mérete 5–15 liter között változott. Lényegében a korabeli kulacsnak is nevezhetnénk. Ortutay 1977.

uradalmak együttműködtek, amelyet dokumentumok sora bizonyít.³¹ Bevett szokás volt, hogy a szerencsi legelők miatt a regéci állatokat – szarvasmarhát, juhot – áthajtották a szomszédos területekre. Olykor-olykor a pázsiton tartott sertéseket is átvitték, jellemzően nyáron, mikor még nem termett makk a regéci erdőkben. Egy ilyen áthajtás során – amely egyébként nem volt veszélytelen az állatokra – farkasok és betegségek szedhették áldozataikat.³² Utóbbi történt a regéci sertéskonda egy kanjával is – „megveszett”. A beteg állatot maga II. Rákóczi Ferenc lőtte le.³³

Dokumentumok sora bizonyítja azt, hogy a fejedelem szerencsi tartózkodása alatt mennyi mindent küldtek Regécéről a szomszédos uradalomba.³⁴ A legjobban azonban az adott birtok számadása tárja ezt elénk. Nem kívánunk minden tételre kitérni, csupán az érdekesebbeket soroljuk fel: 6,5 köből búza, 5 köből árpa, 31 köből zab. Ezek egy része a fejedelem konyhájára vagy személyzetének ellátására ment, csakúgy, mint a borsó és a rásfia. Az árpa és a zab takarmányként lettek felhasználva, s szintén ezt a célt szolgálta a regéci tönkölybúza is, amelyből összesen 18,5 köbölt használtak fel. Az állatok, amelyeket ezekkel etettek, a fejedelem lovai voltak, összesen 19. Azonban mellettük találunk egy vissza-visszatérő érdekes tételt. A fejedelem tevéit. Hogy kitől és miért kaphatta ezeket az állatokat a fejedelem, erősen kérdéses. Jelenlegi tudásunk szerint más forrásban nem bukkannak fel. Eredetük kiderítése további kutatások feladata lesz. Annyi azonban bizonyos, hogy január 1-től június 26-ig tartotta az állatokat – merthogy 5 volt belőlük – a fonyi majorban. A tevékhez még egy pásztor is tartozott, akinek kenyeret sütöttek 3 köből kevert búzából.³⁵

A takarmányt és növényi élelmiszereket a regéci uradalom majorsági terméséből fedezték. Ezzel szemben a küldött állati eredetű termékeket már az úrbér alapján beszédtetből. Ám ez csak a fele részt fedte le: szalonna, tehénhús, tojás, vaj stb. összesen 73,40 Ft értékben. A többi állatot három helyen: Hernádnémetiben, Szántón és Fonyon vásárolták. A repertoár ugyanaz: lúd, tyúk, pulyka, tojás, borjú, őz, nyúl. A regéci költségvetésből 71 Ft 40 dénár ment rá. Ez csak töredéke azon évi összkiadásnak, ami 4754,53 MFt volt. De hogyan nézett ki magának a szerencsi uradalomnak a gazdálkodási rendszere?

A szerencsi gazdálkodási rendszer

Egy gazdaság vizsgálatakor mindig több részről beszélhetünk: a szőlőművelésről, a szántógazdálkodásról, illetőleg az állattartásról. A Hegyaljához közel fekvő, érdemes a sort a szőlőgazdálkodással kezdenünk. Egy biztos: nem Szerencs volt a Rákóczi-ház szőlőtermelésének központja. Egyedül Szerencsen és Zomboron voltak majorsági szőlők. Előbbihez az Előhegy, Urbán és Csicsér, utóbbihoz a Lajos, Mondolás, Köves, Kis király és Disznókő tartoztak. Ezen két utóbbit 1704-re zálogba adták. Viszont, ami megmaradt, az sem hozott sok termést. A szerencsi szőlők 2–4 hordó bort adtak részenként.

---

³¹ Erre lásd bővebben: Veres 2021. 151–161.

³² MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1701. t. sz. A regéci juhászgazda és disznópásztor számadása. fol. 87r.

³³ MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1703. t. sz. A regéci uradalom 1695. évi számadása. fol. 96r.

³⁴ Uo. Fonyi Ferenc recognitiója csobolyókról. fol. 33r.; Uo. Fonyi Ferenc recognitiója konyhai szükségéről. 1695. szept. 12. fol. 42r., 43r., 45.; Uo. Kalusa Márton recognitiója. fol. 49r.

³⁵ Uo. A regéci uradalom 1695. évi számadása. fol. 83v.

A zomboriak közül is csak a Lajos volt kivétel, amely akár 38 hordó bort is adhatott.³⁶ Ezek az 1704-es viszonyok azonban nem hasonlítanak a századközépiekhez. Az 1643-as inventárium bizonyítja, hogy korábban sokkal több szőlő tartozott az allodiális besorolásúak közé. Sőt, Ondon is nagyszámú szőlő volt. Pontos kiterjedésükről csak Szerencs esetében kapunk adatokat. Az akkor hat tagban lévő szőlőterület valamivel több, mint 104 kapás volt, vagyis 12,5 hektár. A pontos értéket azért nem tudjuk megállapítani, mert a Szabó Mihálytól maradt szőlő területét nem adták meg. Ahogy Regéc esetében, úgy az itteni szőlőket is „vegyes gondozásban” művelték. Értjük ezalatt, hogy voltak olyan szőlők, amelyek teljes egészében a jobbágyok robotmunkájára voltak hagyva, másokat pedig szakmányban műveltek. Nem csodálkozunk, hogy pl. Ondon több terület esetén is kiemelik, hogy rossz karban van tartva. A regéci adatokat átnézve ugyanez tűnik a szemünk elé. Nem véletlen tehát az átállás a század végére a teljes szakmányos művelésre nemcsak Szerencsen, hanem az egész térségben.³⁷

Ahogy nincs adatunk a század közepi allodiális szőlők kiterjedésére, úgy nem tudjuk a terméseredményeket sem. Bár az 1704-es összeírás közli ezeket, azokból természetesen nem lehet visszakövetkeztetni. Helyette csak néhány adatunk van, amelyek igencsak eltérnek egymástól. Ez a néhány adat lényegében két dokumentumban oszlik meg. Az egyik a Debreczeni Tamás által vezetett bevételkimutatás, amely az 1646–1650 közötti éveket fedi le.³⁸ A másik iratot Makkai László tette közzé.³⁹ Az említett eltérés pedig a számok tekintetében mutatkozik meg. Míg a „szerencsi majorságban” 1646 és 1650 között igencsak alacsony terméseredményeket látunk, 156,5 hordó átlaggal, addig tíz évvel később a bevétel már 368 hordó. Bár első látásra azt hihetnénk, hogy az allodiális szőlők művelésén változtattak, amelynek eredménye a bő termés, ez azonban távol áll a valóságtól. Az eltérés a két dokumentum különböző vezetéséből fakad. Egyrészt Debreczeni Tamás a szerencsi uradalom majorsági bevételeitől külön kezelte a Zomborról és Ondról befolytakat. Már önmagában ez is nagy különbséget adhatna, hisz előbbinek 72, utóbbinak 66 hordó átlagtermése volt. S ehhez még hozzátesszük, hogy az 1660-as év különösen jó termésűnek számított, akkor csak a zombori allodiális szőlők adtak 155 hordó bort. Mégis a legnagyobb eltérés a mádi szőlőkből származtatható. A század közepi dokumentumok Mádot érintő következetlenségéből – egyszer Szerencshez számolják/írják, máskor nem – jól látható, hogy a korabeli összeírók sem tudták pontosan hova besorolni a mezővárost. Az 1640-es adatok külön kezelik Mádot,⁴⁰ míg 1660-ban az onnan származó bortermetést már a szerencsi majorság bevételei közé írták. Lássuk tehát, hogyan is alakultak ezek a bevételek. Csak összehasonlításként: ugyanezen években a regéci uradalomban hasonlóan alakultak a szőlőbevételek.

³⁶ MNL OL E 156 a. Fasc. 215. No. 002.

³⁷ Makkai 1954. 94.

³⁸ MNL OL E 210 5. Dominalia. 107. t. Rákóczi-birtokok 1647–1690. 38. cs. nr. 2. fol. 251r–258v.

³⁹ Makkai 1957. 24.

⁴⁰ Az 1643-as inventárium a szerencsi szőlők közé sorol 5 tokajit is, bár ezek sem a Debreczeni-féle, sem a későbbi dokumentumban nincsenek felsorolva.

	1646		1647		1649		1650		1660		Összes	
	Hordó	Átalag	Hordó	Átalag	Hordó	Átalag	Hordó	Átalag	Hordó	Átalag	Hordó	Átalag
Ond	71	1	50		104	4	36	1	53		314	6
Mád	112	3	88	4	140	4	73	4	110		523	15
Zombor	79	10	52	12	86	8	70		155		442	30
Szerencs	11	1	6	1	34		11		41		103	2
Összes	273	15	196	17	364	16	190	5	359			

1. táblázat. A szerencsi majorsági borbevételek 1646 és 1660 között.⁴¹

Magas bevétel mellé magas kiadás is jár. Említettük, hogy a század közepi összeírások tanúskodnak egyes szőlők pénzen való műveléséről. Számadások híján csak az inventárium és néhány feljegyzés adataira hivatkozhatunk ebben az esetben. 1643-ban kiugróan magas ráfordítással találkozhatunk. Ennek oka, hogy ide számolták a tarcali, illetve az ekkor még létező tokaji szőlők költségeit is. Bár érdekes mód, utóbbi követelte a legkevesebb pénzt. Az első helyen Tarcal áll 830,16 Ft-tal, majd ezt követi Szerencs és Ond (721,37 Ft), illetve Zombor (680,52 Ft). A végösszeg 2904,29 MFt-ra rúgott. Költséges művelési ág, főleg annak tekintetében, hogy az az évi pénzbevételek a sok hátralék miatt éppen elérték a 430 forintot.⁴² De ne gondoljuk, hogy túl nagy vesztesége lett volna miatta az uradalomnak. Az educillatio minden uradalom egyik kiemelkedő bevételforrását jelentette. 1635-ben Szerencsen és Tarcalon összesen 4990,97 Ft profitot hozott a bor kimérése.⁴³ S mégis, mindezek ellenére azt látjuk, hogy a század végére a szerencsi uradalom majorsági szőlőinek száma drasztikusan lecsökkent, s ezzel együtt a művelési költségek is. A szerencsi vincellér számadásából kiderül, hogy 1689-ben a szerencsi szőlőkre csak 191,09 forintot költöttek, úgy, hogy a művelés szakmányosok, s nem pedig jobbágyok útján történik.⁴⁴ A szerencsi szőlők gondozásának árát azonban árnyalja, hogy az Orbán s az Első hegy szőlők forgatása – tehát azok második kapálása – elmaradt, mert az akkori vincellér a szerencsi udvarbírótól, akit a forrásban csak Bekesi úrként jelölnek meg, nem adott rá pénzt. Feltűnő, hogy a harmadik kapálás említve sincs, tehát feltételezhető, hogy ezen két szőlőt hagyományosan csak két kapásban művelték. Ez azt jelzi, hogy a szerencsi szőlők kevésbé voltak fontosak – valószínűleg rosszul termőek voltak, s a művelési terület is jóval elmaradt a többi felsorolt allodiális szőlőtől –, így el is hanyagolták őket, amelyre rámutat továbbá az is, hogy egy részét 1689-ben ültették újjá „parlagból”.⁴⁵ Ez részben magyarázza az 1704-es rendkívül alacsony terméseredményeket. De miért volt szükség az allodiális szőlőállomány csökkentésére? Kérdésünkre a régégi uradalommal vont párhuzam adhatja meg a választ. A szomszédos uradalomban ugyanis ugyanez játszódott le. Korábbi vizsgálatainkból tudjuk, hogy a majorsági egységek csökkentésének elve a Szepesi Kamarához kapcsolódik. A Fiscus hegyaljai szőlőültetvényeinek racionalizálása már 1680-ban felmerült. Draheim Vilmos akkori kamarás végigjárva a kamarai birtokokat, je-

⁴¹ Az 1660. évi a jövedelmek közé sorol még szőlőt, a szentpéterit 9, és a sápit 1 hordó bevétellel. Mivel utóbbiak a felsővadászi kerület részét képezik, így ezeket nem vettük bele számításunkba. (V. T.)

⁴² Makkai 1954. 94.

⁴³ Uo. 89.

⁴⁴ MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1701. t. sz. Szerencsi majorsági szőlők. fol. 104r–105r.

⁴⁵ Uo.

lentésében nagyrészt elhanyagolásról, rossz művelésről, ezért ráfizetésről beszél. Javaslattétele nyomán kezdődött a kamara szőlőinek „visszaosztása”. Vagyis jobban megérte dézsma alá kiosztani, vagy bérbe adni a szőlőket, mint az enyészetnek hagyni, amihez az is hozzájárult, hogy a szőlők egymástól messze, több tagban feküdtek. Művelésük tehát ebből a szempontból is nehézkes volt. A hegyaljai Rákóczi-szőlők megszerzésével pedig ez a trend folytatódott: a rossz termésű, költséges szőlőket – vagy jó árért az értékesebbeket is – bérbe adták, s kamarai kezelésben csak töredékük maradt. Minden valószínűség szerint a szerencsi majorságok esetében is hasonló folyamat játszódott le, ezért láthatunk már csak néhány szőlőt 1704-ben. II. Rákóczi Ferenc pedig átvéve családi birtokait, a kamarai kialakításon nem változtatott.⁴⁶ A szerencsi majorsági szőlők kevésbé voltak fontosak, mint a regéciek vagy a tokajiak. De a jelek szerint ezen birtok lényege nem is ebben merült ki.

A gazdaságot tovább vizsgálva ki kell térnünk a szántóművelésre. Csakúgy, mint a regéci adatok esetében, itt is nagyfokú forráshiányossággal találkozunk. A probléma abból fakad, hogy a század közepi adatok csak az adott évi vetés nagyságát adják meg, viszont a század végiek a termőföld befogadóképességét. Abból pedig, hogy adott egy egységnyi szántó, egyáltalán nem következik, hogy az teljes kihasználás alá esett, vagy hogy nem esett-e részben dézsma alá. Az 1648-as adatokból tudjuk, hogy az őszi búzavetés alá kb. 100 köböl és 3 véka esett. Ez két hely között oszlott meg: délebbre a szerencsi-zombori határban, illetve északabbra a felsővadászai kerülethez tartozó Selyeb mellett. A tavaszi vetést az árpa, zab, lencse, köles és borsó jelentette, amelyek együttes vetésterülete kb. 80 kassai köbölnyt tett ki. Ezen töredékes információ arra mutat, hogy a 17. század közepén 180–200 köböl majorsági szántóföld tartozott a szerencsi uradalomhoz.⁴⁷ A későbbi adatokból ellenben az alábbi táblázat állítható fel.

Település	Befogadóképesség kassai köbölben mérve		
	1689	1704	1704
Zombor	108	38 – 16	34
Prügy	80	23 – 16	39
Szada		–	
Megyaszó	64	21,5 – 15,5	74
Kak		–	
Hernádnémeti	30	5 – 5 – 5 – 15	40
Alsókemej		–	
Sissár		–	
Szerencs	310	60,5 – 88,5	258
Bass és Harkány	600	200	320
Összesen	1192	521	765

2. táblázat. A szerencsi uradalom szántóterületének nagysága.

⁴⁶ Vö. Veres 2021. 90–109.

⁴⁷ Makkai 1954. 96.

Talán először a két 1704-es dátum szorul magyarázatra. Előbbi (521 kassai köből) a Hagara Mátyás által készített összeírásból származik.⁴⁸ Utóbbi (765 kassai köből) pedig ugyanazon évben, de 4 hónappal korábban készült.⁴⁹ Ebből is látszik, milyen nehéz és mennyire pontatlan a szántóföldek méreteinek korabeli felbecsülése. Az 1689-es adatokkal pedig ez a differencia még inkább nyilvánvalóvá válik. Látva a század közepi adatokat, lehetett-e ekkora szántónövekedés 50 év leforgása alatt? A növekedés kétségtelen, annak mértéke már kevésbé.

Hogy megértsük, mi is történhetett, ismét a regéci adatokhoz kell fordulnunk. Itt ugyanazt figyelhetjük meg: a század eleji adatokhoz képest nőtt a vetésterület nagysága. Ez azonban nem egyenlő a tényleges vetésterülettel, amely éppen fordítottan viselkedett, tehát csökkent. Szerencsen nem ismerjük a tényleges vetésterületet, de mivel a becslt szántónagyság szintén növekedést mutat, ezen uradalom esetében sem kizárt, hogy kevesebbet vetettek több földbe. Ez a népességfogyással van összefüggésben. A jobbágyok által elhagyott földek a földesúr tulajdonába szálltak vissza, amelyek aztán a majorság részét képezték. Vegyük Bass és Harkány egykori településeket, amelyek hasonló sorsra jutottak, mint a szomszédos Rátka. Bass és Harkány a század végére elnéptelenedett. Pusztán maradt földjeiket az úri földekhez sorolták, de nem használhatták ki azokat maradéktalanul. „*A földes úr annyi szántó földet foghat, amennyi szükségének láttatik,*” akár 200 kassai köbőlre való vetésnagyságút is. Tehát nem tűnik téves adatnak a befogadóképesség növekedése. A mértéke viszont az 1704-es adatok különbözősége miatt is kérdéses. Ezt a kérdést pedig csak tovább erősíti az 1689-es kamarai felmérés. A majd 1200 kassai köbőlre becslt vetésterület igencsak kitűnik adataink közül. Minden bizonnyal itt túlbecsülésről van szó. Feltételezésünket alátámasztja, hogy a regéci uradalom esetében 1315 köbőlnyi területet tüntettek fel, holott tudjuk, hogy ekkor a regéci szántók nagysága „csak” 800–900 körül mozgott. Vagyis annak ellenére, hogy a regéci uradalom hegyvidéki birtoknak számított, s a szántóművelés jelentősége messze elmaradt a szőlőé mögött, a szerencsi szántógazdálkodás nem érhetett fel a regéciéhez.

Egy águnk maradt, amelyben Szerencs betölthette szerepét: az állattenyésztés. Ehhez tekintsük át táblázatunkat, amely a század közepi és végi állapotokat tükrözi. Alatta összehasonlításként a regéci számok láthatóak.

---

⁴⁸ MNL OL E 156 a. Fasc. 215. No. 002.

⁴⁹ Uo. Fasc. 041. No. 053.

Év	Szarvas-marha	Bivaly	Ökör	Juh	Kecske	Ló	Sertés	Baromfi	Lúd	Kacsa	Pulyka	Páva	Összesen
1635	67	9	47	895		90	292	218	67	75			1760
1643	47		52	597		64	140	49	49	29	2	12	1041
1648	140		38	413	2		75	61	28				757
1701	112		24	252				70	84	10	30		582
1703	150			1000				600					1750

3. táblázat. A szerencsi uradalom állatállománya.

Év	Szarvas-marha	Ökör	Juh	Kecske	Ló	Sertés	Baromfi	Lúd	Kacsa	Összesen
1635	55	8	156	31	9		32	10	8	309
1646	31	30	297			47				405
1696		20	21	40		76	112	35		304
1701	67	30	985	191		400	292	60		2066

4. táblázat. A regéci uradalom állatállománya.

A táblázatokból jól szembeűnik, hogy az állattenyésztés területén Szerencs sokkal jelentősebb volt. Különösen a juhtartást emelhetjük ki. Az ágazat fontosságát már a fentebb említett juhászház, s annak felszerelése, az abban tartott és készített juhsajtok és állatbőrök is előrevetítették számunkra. Szerencs legelői megfelelőek voltak erre a célra. A szomszédos fonyi majorságból (a regéci uradalom része) rendszeresen hajtottak át szarvasmarhát. 1695-ben 10 öreg fejős, 8 meddő tehenet, egy öreg alföldi bikát, egy kétéves bikát, 11 tinót, 1 tulkot és egy szőke tinót.⁵⁰ Az állomány nagysága és összetétele egyértelműen arra utalhat, hogy nemcsak legeltetési szándék miatt, hanem tenyésztésre is küldhettek oda marhákat, amelyben nyilván közrejátszott az is, hogy II. Rákóczi Ferenc ekkoriban Szerencs várában tartózkodott. De nemcsak Regécről, hanem Sárospatakról is küldtek ide 12 ökröt, a cél ezek felhízalása volt már 1643-ban is.

A táblázatban egyetlen évben láthatunk jobb mutatókat a szerencsinél. Az 1701. év az egyik legjobb, legjobban jövedelmező volt a regéci uradalom számára. A juhok számának hirtelen nagymértékű növekedése azonban csalóka lehet, ugyanis nagyrészüket a tokaji birtokról hajtották át legeltetés vagy téli szállás miatt.⁵¹

Köpeczi szerint a Rákóczi-birtokokat nagyfokú elhanyagoltság jellemezte a század végére.⁵² Korábbi kutatásainkból kiindulva mondhatjuk, vannak alapjai ennek a kijelentésnek. Kétségtelen, hogy nem ez az időszak volt a birtokok fénykora, ha mondhatjuk, az inkább az 1630–1640-es évekre esett. 1680-tól már egyre jelentősebb az elnéptelenedés, így a szolgáló lakosság megfogyatkozása, amely egyrészt a tömeges nemesítések és taxára engedések miatt alakult így. Ezek általános jelenségek voltak a korban, tehát nem mondhatjuk, hogy Köpeczi jellemzése egyedül a Rákóczi-uradalmakra lett volna érvényes.

Ha megnézzük a szerencsi uradalmat, egy kis birtokrészt látunk a hatalmas kiterjedésű Rákóczi-birtokok sorában. Fejlesztések elsősorban a század negyvenes éveiben történtek. Új majorházak, kamrák, sőt présház létesültek. Az állattartás jelentős méreteket öltött. S bár igaz, hogy a török kiűzése miatti harcok, a Thököly-féle felkelés nagy sebeket ejtettek a gazdálkodás arculatán, mégsem tűnik számunkra egy rosszul működő gazdaságnak a szerencsi uradalom. Ennek egyik legjobb alátámasztója maga a fejedelem. Hisz eltöltött volna-e majdnem fél évet családjával együtt egy olyan helyen, ahol nagy a baj, nagy a romlás, s nem képes sem a gazdasági személyzet, sem a gazdaság kielégíteni a fejedelem igényeit? Nem valószínű.⁵³ Felvetődhet viszont az a kérdés, hogy ha állításunk szerint nem volt nehéz helyzetben a szerencsi uradalom, miért volt szükség a regéci gazdaság segítségére a fejedelem konyhájának ellátása során. A válasz több részből tevődik össze. A szerencsi egy kis uradalom volt, amely akkor nem szolgált főúri rezidenciaként. Ahogy a regécinek, úgy a szerencsinek is egy funkciója volt, az önellátás. A megtermelt élelmiszereket munkásai fizetésébe forgatta vissza, ráadásul ebből a korszakból nincs tudomásunk arról, hogy a Rákóczi-birtokokon nagyívű kereskedelem folyt volna. Vagyis nem volt

---

⁵⁰ MNL OL E 554 Szalay gyűjtemény. 1703. t. sz. A szerencsi majorba való tehenek hajtásáról, 1695. április 1. fol. 32r.

⁵¹ MNL OL G 29 Rákóczi-birtokok iratai V.3.C/G 82. cs. 96. d. 38–39.

⁵² Köpeczi–R. Várkonyi 1976. 58.

⁵³ Hozzátesszük, a majorság javítása már II. Rákóczi Ferenc otléte alatt megkezdődött. Ebben szintén a regéci uradalom tisztjei voltak a „szomszédok” segítségére. 7000 zsindelet, 33 deszkát küldtek át, s még a kőművesek bérét (12 Ft) is kifizették.

annyi élelmiszerkészlet felhalmozva. A fejedelem nagyszámú kísérete ezt pedig megkövetelte volna. Másrésztől Rákóczi Ferenc rosszkor érkezett. A regéci birtok terméseredményeiből tudjuk, hogy az 1695. év rendkívül gyenge termésű év volt. Mind a szőlő, mind a gabona mennyisége visszaesett. Mindez pedig nem független a kis jégkorszak jelenségétől.⁵⁴ Tehát elképzelhetetlen, hogy az a lehülés és rossz idő, amelyet a szomszédos uradalomban tapasztaltak, ne lett volna érezhető Szerencsen is. Tehát a Regécéről tapasztalt segítség nem feltétlen a rossz gazdaság jele volt, sokkal inkább a Rákóczi-uradalmak között megvalósuló együttműködést szimbolizálja.

Tanulmányunkban megpróbáltuk felvázolni, hogyan is nézhetett ki a 17. század végén a szerencsi uradalom. Kialakulását megkíséreltük a kezdetektől levezetni, s azt láttuk, hogy bár gazdasági szempontból nem Szerencs volt a legkiemelkedőbb Rákóczi-birtok, a fejedelmi család életében kétségtelenül fontos szerepet töltött be.

---

⁵⁴ Büntgen–Hellmann 2014. 360., 362.

Tünde Veres

“Dignified Prince with all His Court People in Szerencs, Continuing His Housing” – The Szerencs Manor at the End of the 17th Century

In April 1695, Ferenc Rákóczi II. arrived to the territory of their Szerencs estate with his family: his wife, brother and brother-in-law. They enjoyed the hospitality of the estate for almost half a year. The visit had its antecedents. The prince spent the former year on a cruise in Italy, arriving back from which his brother welcomed him with bad news: their family estates were waiting to be taken over in a dilapidated state. After this impression, the young Rákóczi decided to visit all his family estates.

Many of the surviving documents from the visit in 1695 come from the accounts of the neighbouring Regéc estate. This is because food had been sent to Szerencs several times. In our study, we try to reconstruct the said visit on the basis of these resources, asking the question why the economic assistance of the neighbouring Regéc was needed. To answer this, we would try to outline the history of the Szerencs manor, starting from its inception, focusing on the allodial economic system.

Források

- A. O. 33. Anjou-kori oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. XXXIII. [1349]. Szerk.: Sebők Ferenc. Szeged, 2015.
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. *Libri regii*.
- E 156 a. Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archivuma. Összeírások. *Urbaria et Conscriptiones*. Registrata.
- E 210 Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara archivuma. *Miscellanea*.
- E 554 Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara archivuma. Városi és kamarai iratok.
- G 29 A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharcok levéltárai. Rákóczi-szabadságharc levéltára. Gazdasági iratok (1694–1712).
- Q 156 Mohács előtti gyűjtemény. Diplomatikai Levéltár. Az Országos Levéltár fondjaiból kiemelt oklevelek. Családok. Rákóczi-Aspremont család.
- Q 311 Mohács előtti gyűjtemény. Diplomatikai Levéltár. Az Országos Levéltár fondjaiból kiemelt oklevelek. Kincstári levéltár. Mka. Neo-regestrata acta.
- ÖStA Österreichisches Staatsarchiv
- HKA HFU Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn.

Szakirodalom

- Buza 2001. Buza János: Az aranyforint felső-magyarországi árfolyama a 17. század első felében. In: *Numizmatikai közlöny*, 100–101. (2001) 1. sz. 147–154.
- Buza 2008. Buza János: Még egyszer a poltúrákról. Pénztörténeti tévutunkról helyes irányba. In: *Századok*, 142. (2008) 4. sz. 967–998.
- Buza 2021. Buza János: Magyarországi és erdélyi pénzürtékek a 16–17. században közép-európai kitekintéssel. Bp., 2021.
- Büntgen–Hellmann 2014. Ulf Büntgen, Lena Hellmann: The Little Ice Age in Scientific Perspective: Cold Spells and Caveats. In: *The Journal of Interdisciplinary History*, 44. (2014) No. 3. 354–368.

- Détschy 1988. Détschy Mihály: Rákóczi Zsigmond szerencsi vár- és templom-építkezésének dokumentumai. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV–XXVI. Szerk.: Dobrossy István, Viga Gyula. Miskolc, (1988). 229–242.
- Falussy 1989. Falussy József: A „szerencsi” Rákóczi. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. Szerk.: Szabadfalvi József, Viga Gyula. Miskolc, (1989). 341–357.
- Horváth 1960. Horváth Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700 között. In: Numizmatikai közlöny, 58–59. (1959–1960) 1. sz. 33–50.
- Köpeczi–R. Várkonyi 1976. Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
- Köpeczi–R. Várkonyi 2004. Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp., 2004.
- Makkai 1954. Makkai László: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). Bp., 1954.
- Makkai 1957. Makkai László: Paraszti és majorsági mezőgazdasági termelés a XVII. században. (Agrártörténeti tanulmányok 2.) Bp.–Gödöllő, 1957.
- Ortutay 1977. Ortutay Gyula: Magyar Néprajzi Lexikon. Bp., 1977–1981. Online-változat: Magyar Elektronikus Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1385.html> (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 10.)
- Pongrácz 1967. Pongrácz Pál: Régi malomépítészet. Bp., 1967.
- Szűcs 1993. Szűcs Jenő: Sárospatak kezdetei és a pataki uradalom. In: Történelmi szemle, 35. (1993) 1–2. sz. 1–57.
- Takáts 1961. Takáts Sándor: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán. Bp., 1961.
- Trócsányi 1978. Trócsányi Zsolt: Rákóczi Zsigmond (Egy dinasztia születése). In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai LIX.) Szerk.: Dankó Imre. Debrecen, (1979). 57–110.
- Veres 2021. Veres Tünde: A regéci uradalom gazdaság- és társadalomtörténete a Rákóczi család birtoklásának időszakában (1646–1711). PhD értekezés, kézirat. Debrecen, 2021.